

*Шутенко В.С., студент; науковий керівник Юлдашева С.А., к. філол. н., доц.
Національна академія внутрішніх справ, м. Київ*

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТІВ

Анотація. У статті розглянуто особливості термінології нормативно-правових актів, визначено ознаки юридичних термінів, проаналізовано проблеми використання юридичних термінів у текстах законодавчих актів.

Ключові слова: термін; термінологія; юридична термінологія; ознаки терміна; нормотворчі помилки.

*Шутенко В.С., студент; научний руководитель Юлдашева С.А., к. филол. н., доц.
Национальная академия внутренних дел, г. Киев*

ПРОБЛЕМЫ ТЕРМИНОЛОГИИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫХ АКТОВ

Аннотация. В статье рассматриваются особенности терминологии нормативно-правовых актов, определены особенности юридических терминов, проанализированы проблемы использования юридических терминов в текстах законодательных актов.

Ключевые слова: термин; терминология; юридическая терминология; особенности термина; нормотворческие ошибки.

*Shutenko V., student; scientific supervisor Yuldasheva S.
National Academy of Internal Affairs, Kyiv*

PROBLEMS OF LEGAL ACTS TERMINOLOGY

Abstract. In the article, we researched normative legal acts terminology specifications. We defined the legal terms' features, analyzed the problems of using legal terms in the texts of legislative acts.

Keywords: term; terminology; legal terminology; signs of the term; rulemaking mistakes; causes of rulemaking mistakes.

Вступ. Питання термінології посідає чільне місце у сфері наукових зацікавлень українських і зарубіжних мовознавців та правників. Різноманітність підходів до тлумачення поняття «термін», «термінологія», виокремлення вимог до термінів нормативно-правових актів у лінгвістичних та правових дослідженнях свідчить про недостатній рівень аналізу цієї категорії і зумовлює актуальність обраної теми. Відповідні дослідження мають належним чином відображати нові мовні явища з урахуванням традицій мови і тенденцій її розвитку. Разом із науково-технічним прогресом інтенсивно розвиваються відповідні терміносистеми, робота над якими потребує належних фахових знань. Важливою особливістю терміносистем є їх когнітивно-комунікативна функція, оскільки вони, з одного боку, містять знання, а з іншого, забезпечують комунікацію. Комплексний характер такого об'єкта потребує досліджень семантики та орфографії термінологічних одиниць на різних мовних рівнях. Крім того, функціонування спеціальної лексики, яка відіграє важливу роль у лінгвістичній індустрії, характеризується швидким зростанням її обсягів, дефіцитом часу на фахові публікації, багатомовністю сучасного глобального суспільства, формуванням корпоративної мови так і культури.

Особливо важливими для сучасного українського мовознавства та юридичних наук є дослідження особливостей використання термінології, особливо у нормативно-правових актах. Цьому питанню присвячені наукові розвідки Н.Д. Арутюнової, О.Л. Доценко, Н.А. Власенко, Л. Бесєдної, А.В. Красницької, З.А. Тростюк, В.А. Широкова та інших.

Таким чином, дослідження юридичної термінології є важливою науковою проблемою, від успішного розв'язання якої істотно залежить ефективність нормотворчої діяльності як на державному, так і на міжнародному рівнях.

Постановка завдання. Метою статті є визначення понять «термін», «термінологія», «юридична термінологія», аналіз використання термінів у нормативно-правових актах, зокрема виокремлення ознак термінів та вимог до їх використання в нормативно-правових актах.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) визначити поняття «термін» та «термінологія»;
- 2) визначити ознаки юридичних термінів;
- 3) описати специфіку використання термінології у нормативно-правових актах.

Результати дослідження. Сучасне глобальне інформаційне суспільство сформувало нове багатомовне комунікаційне середовище. Через низку економічних і політичних чинників одні мови займають провідні позиції в світовому мовно-інформаційному просторі, а інші – навпаки втрачають свої позиції. Оскільки саме мова є основним ідентифікатором нації та держави, то кожний народ, який прагне відіграти гідну роль у поступі людської цивілізації, мусить подбати насамперед про розвиток власної мови [13, с. 32].

Процес становлення поняття «термін» є тривалим і різноплановим. Зокрема, від часу своєї появи (ним прийнято вважати 1876 р.) і до сьогодні воно не має єдиного визначення. Так, у наукових дослідженнях зустрічаємо такі визначення:

- «слово чи словесний комплекс, який співвідноситься з поняттям певної організованої галузі пізнання (науки, техніки) і вступає в системні відношення з іншими словами та словесними комплексами, утворюючи разом з ними в кожному окремому випадку й у певний час замкнену систему, що характеризується високою інформативністю, однозначністю, точністю й експресивною нейтральністю» [6, с.21];

- «одиниця історично сформованої термінологічної системи, що виражає поняття та його місце серед інших понять, позначається словом або словосполученням, служить для спілкування людей, пов'язаних між собою єдністю спеціалізації, належить до словникового складу мови і підпорядковується всім її законам. Термін уживається для точного визначення поняття у певній галузі знань» [7];

- «слово або словосполучення, що позначає поняття певної галузі науки, техніки, мистецтва, основними ознаками якого є системність, відповідність позначуваному поняттю, наявність дефініції, тенденція до однозначності в межах свого термінологічного поля, тобто термінології певної галузі знань, стислість, стилістична нейтральність, точність, висока інформативність» [8, с. 21];

Особливо пильної уваги потребує термінологія нормативно-правових актів, тому що саме в законодавчій мові точність формулювання і вживання термінів відіграє важливу роль.

Юридична термінологія – історично сформована сукупність термінів, яка виражає систему правових понять і призначена забезпечувати специфічні потреби спілкування у сфері законодавства, юридичної науки і практики [11]. Ця сукупність є спеціальним об'єктом вивчення як у юриспруденції (зокрема, теорії держави і права), так і мовознавстві (насамперед, термінознавстві (теоретичні основи вчення про термін і термінологічну систему права) та лексикографії (наука про теорію і практику укладання словників).

Юридична практика виробила науково обґрунтовані та апробовані вимоги (характеристики) до термінів, які використовуються в законодавстві [11]:

1) точність і наявність дефініції: кожний термін повинен мати визначення, яке якнайповніше й найточніше передає суть позначеного ним поняття, чітко його окреслюючи та обмежуючи;

2) системність: кожний термін повинен входити до певної терміносистеми, в межах якої він має конкретне термінологічне значення і відношення з іншими, пов'язаними з ним термінами;

3) тенденція до однозначності: в межах своєї терміносистеми термін повинен позначати тільки одне поняття, щоб уникнути багатозначності, паронімії та омонімії;

3) вживання слів і виразів у вужчому або спеціальному значенні в порівнянні з їх значенням при вживанні в загальнолітературній мові;

4) стислість (лаконізм) і економічність: термін повинен мати раціональну довжину, але слід зауважити, що беззастережне слідування вимозі стислості може призвести до порушення норм мови;

5) дериваційна здатність: можливість утворювати похідні на основі наявного терміна за участю одиниць нижчого рівня (суфіксів, префіксів, флексій);

6) мовна правильність: забезпечення внутрішньомовної гармонії термінології із загальною структурою національної мови;

7) нейтральність: відсутність емоційно-експресивного забарвлення;

8) стабільність і стійкість термінології.

Відступ від визначених вимог призводить до юридичних помилок у нормотворчій діяльності (інакше – до нормотворчих помилок). Нормотворча помилка – зумовлений неправильним і ненавмисним діянням нормотворчого органу негативний результат, що полягає у виданні нормативно-правового акту, нездатного досягти цілей упорядкування суспільних відносин і вимагає додаткового тлумачення або розгляду [6].

Зокрема, З. Тростюк виокремлює такі основні чинники, які є причиною помилок у нормативно-правових актах [11]:

1. Використання у нормативно-правових актах термінології, яка не є експресивно нейтральною:

а) архаїзмів, тобто застарілих слів.

б) жаргонної лексики та просторіччя;

в) емоційно забарвлених епітетів.

2. Наявність у текстах нормативно-правових актів полісемантичних (багатозначних) слів.

3. Уживання у тексті нормативно-правового акта різних термінів, які позначають одне і те ж поняття (синонімів).

4. Використання у текстах нормативно-правових актів однакових термінів для найменування різних понять.

5. Використання термінології, яка не властива тим нормативно-правовим актам, які безпосередньо регулюють відповідні суспільні відносини.

6. Використання вузькоспеціалізованих термінів, які не є власне юридичними та запозичені у законодавство України з різноманітних спеціалізованих сфер (наприклад, з медицини, науки, техніки).

7. Уживання у текстах нормативно-правових актів іншомовних термінів, зміст яких потребує додаткового з'ясування.

8. Наявність невиправданої тавтології у текстах нормативно-правових актів.

9. Надмірна кількість у текстах нормативно-правових актів термінів, які позначають оціночні поняття.

10. Наявність в нормативно-правових актах визначень правових понять, які не повністю відображають їх зміст.

Одним із найбільш розповсюджених і небезпечних термінологічних недоліків нормотворчої діяльності є термінологічні колізії, тобто вживання одних і тих самих юридичних термінів у різних значеннях [5]. При цьому термінологічні колізії поділяються на ті, які:

а) виникають у процесі розробки тексту проекту нормативно-правового акту, і відповідний суб'єкт має обрати один термін серед інших;

б) існують у чинному законодавстві.

Так, термінологічні колізії містить у Господарському кодексі України (далі – ГКУ) [4] та Цивільному кодексі України (ЦКУ) [12]. Наприклад:

– «відсотки» і «проценти», так стаття 76 ГКУ застосовує термін «відсотки» («основним (понад п'ятдесят відсотків) споживачем продукції (робіт, послуг) виступає держава»), а в ЦКУ законотворці у статті 536 використовують термін «проценти» («За користування чужими грошовими коштами боржник зобов'язаний сплачувати проценти, якщо інше не встановлено договором між фізичними особами»);

– «угода» і «правочин». Стаття 30 ГКУ використовує термін «угода» («Неправомірними угодами між суб'єктами господарювання визнаються угоди або погоджені дії, спрямовані на...»); ЦКУ використовує термін «угода» на позначення поняття («Стаття 547. Форма правочину щодо забезпечення виконання зобов'язання») тощо.

Уникненню термінологічних колізій на етапі розробки тексту нормативно-правового акту сприяє дотримання вимог юридичної техніки до термінів. Зокрема:

– вживані терміни повинні мати чітке значення, необхідно уникати синонімічної надмірності, термінологічних омонімів;

– потрібно прагнути до однозначності кожного терміна в законодавстві, використовувати мінімальну кількість термінів;

– визначення термінів повинно бути уніфікованим у тексті нормативно-правового акта;

– слід уникати випадків, коли на позначення одного і того самого юридичного поняття використовують різні терміни [9].

Отже, термінологічні колізії є однією з основних вад нормотворчої діяльності України. Для їх попередження і подолання необхідними є такі умови: підвищення правової культури суб'єктів нормотворчої діяльності, удосконалення нормативно-правових засад нормотворчої діяльності, врахування термінологічних та інших вимог юридичної техніки, уніфікація термінології.

Висновки. Терміни призначені сприяти найбільш точному, стислому й інформативному викладу змісту нормативно-правових актів. Відсутність єдності термінології порушує узгодженість системи нормативно-правових актів і призводить до недотримання вироблених правотворчою практикою правил законодавчої техніки.

Отже, щоб досягти однозначності сприйняття норм права, правильного розуміння нормативно-правових актів, необхідно дотримуватися таких критеріїв вибору термінів: 1) точність, 2) суттєвість (охоплення важливих ознак поняття, відсутність хибних семантичних асоціацій), 3) зрозумілість, 4) гнучкість (здатність легко творити похідні слова), 5) доброзвучність, 6) системність (відображення в назві належності до певного класу понять), 7) органічність (відповідність нормам правопису і тенденціям розвитку мови), 8) сполучуваність (здатність поєднуватися у термінологічні словосполучення), 9) однозначність (на противагу багатозначності), 10) номінативність (на противагу описовості), 11) стислість. Проте, зазначених критеріїв має лише незначна кількість термінів, тоді як у більшості – деякі з ознак або відсутні зовсім, або наявні частково. Вирішенню цих проблем повинна сприяти уніфікація нормативно-правової термінології, яка є одним із пріоритетних напрямів забезпечення єдиного вітчизняного правового простору.

Перспективними є подальші дослідження функціонування термінів, їх уніфікація, підвищення техніко-юридичного рівня нормативно-правових актів, зростання їх комунікативної ефективності.

Список використаної літератури

1. Артикуца Н. В. Законодавчі терміни та їх визначення / Н. В. Артикуца // Наукові записки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Т. 90: Юридичні науки. – К.: Пульсари, 2009. – С. 39-44.
2. Беседна Л. Л. До проблем впорядкування термінології законодавства / Л. Л. Беседна // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2011. – № 4 (7). – С. 162–167.
3. Вакуленко М. О. Українська термінологія: комплексний лінгвістичний аналіз: монографія / М. О. Вакуленко. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2015. – 361 с.
4. Господарський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/870-2005-%D0%BF>.

5. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: посібник / А. В. Красницька. – 2-ге вид., доповн. і переробл. – К.: Парламентське вид-во, 2006.
6. Квітко І. С. Термін у науковому документі / І. С. Квітко.–Львів: Вища школа, 1976. – 125 с.
7. Пономарів О. Культура слова : мовностилістичні поради: навч. посібник / Олександр Пономарів. – К.: Либідь, 2001. – 240 с.
8. Симоненко Л. Лінгвістичні проблеми унормування наукової термінології / Л. Симоненко // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць.–Вип. VII / відп. ред. Л.О. Симоненко.– К. : КНЕУ, 2007.– 416 с.
9. Ткачук А. Законодавча техніка: навч. посіб. / А. Ткачук. – К.: ІКЦ «Легальний статус», 2011. – 268 с.
10. Токарська А. С. Культура фахового мовлення праника: навч. посіб. / А. С. Токарська, І. М. Кочан. – Львів: Світ, 2003. – 312 с.
11. Тростюк З. А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України: монографія. – К.: Атіка, 2003. – 144 с.
12. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-%D0%BF/page>.
13. Широков В. А. Феноменологія лексикографічних систем / В. А. Широков. – К.: Наукова думка, 2004. – 328 с.